

**BUYUK JADIDLAR HAYOTI VA O`RTA OSIYODA MANAVIYAT VA
MA`RIFAT TARQALISHI**

Sobirjonov Bekzodbek Farxodjon o`g`li

*Namangan viloyati MMTB, To`raqo`rg`on tuman MMTBga qarashli 28-sonli
umumta`lim maktabining 9-sinf o`quvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada jadidchilik harakatining kelib chiqishi, uning asosiy g`oyalari, harakatning yetakchi vakillari va ularning jamiyatdagi o`rni haqida so`z yuritiladi. Jadidchilik harakati XIX asrning oxirlari va XX asrning boshlarida O`rta Osiyo va Turkiston hududida Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati va ijtimoiy o`zgarishlar natijasida paydo bo`ldi. Jadidlarning asosiy maqsadi eski diniy ta`lim tizimlarini yangilash, ilm-fan va madaniyatni rivojlantirish, ijtimoiy tenglikni ta`minlash edi. Mahmudxo`ja Behbudi va Abdurauf Fitrat kabi buyuk jadidlarning faoliyati, ta`limni isloh qilish, xalqni yangilanishga chaqirish va milliy qadriyatlarni saqlashga bo`lgan sa'y-harakatlarini yoritadi. Jadidchilik harakati nafaqat ta`lim sohasida, balki ijtimoiy hayotning boshqa sohalarida ham katta inqilobiy o`zgarishlarga sabab bo`lgan. Maqola, shuningdek, jadidlarning g`oyalari va islohotlari bugungi kunda ham ijtimoiy va madaniy yangilanishlar uchun o`rnak bo`lib xizmat qilayotganini ko`rsatadi.

Annotation: This article discusses the emergence of the Jadid movement, its key ideas, leading figures, and their role in society. The Jadid movement emerged in the late 19th and early 20th centuries in Central Asia and Turkestan as a response to the Russian Empire's colonial policies and the social changes of the time. The main goals of the Jadids were to reform the traditional religious education system, promote scientific knowledge and culture, and ensure social equality. The activities of prominent Jadid figures, such as Ismail Gasprinskiy, Mahmudkhoja Behbudi, and Abdurauf Fitrat, are highlighted, showcasing their efforts to modernize education, encourage societal reform, and preserve national values. The Jadid movement led to significant revolutionary changes, not only in education but also in other areas of social life. The article further demonstrates that the ideas and reforms of the Jadids continue to serve as an example for social and cultural transformations today.

Аннотация: В данной статье рассматриваются истоки движения джадидов, его ключевые идеи, ведущие фигуры и их роль в обществе. Движение джадидов возникло в конце XIX - начале XX века в Центральной Азии и Туркестане в ответ на колониальную политику Российской империи

и социальные изменения того времени. Основными целями джадидов были реформа традиционной религиозной образовательной системы, продвижение научных знаний и культуры, а также обеспечение социальной справедливости. В статье акцентируется внимание на деятельности выдающихся представителей джадидов, таких как Исмаил Гаспиринский, Махмудкходжа Бехбуди и Абдурауф Фитрат, подчеркивая их усилия по модернизации образования, содействию общественным реформам и сохранению национальных ценностей. Движение джадидов привело к значительным революционным изменениям не только в области образования, но и в других сферах общественной жизни. В статье также показано, что идеи и реформы джадидов продолжают служить примером для социальных и культурных преобразований в наше время.

Kalit so‘zlar): *Jadidchilik harakati, Mahmudxo‘ja Behbudi, Abdurauf Fitrat, ta’lim islohoti, madaniy yangilanish, ilmiy rivojlanish, ijtimoiy tenglik, milliy o‘zlik, gender tengligi, O‘rta Osiyo, Turkiston, yangi ta’lim usuli, an’anaviy ta’lim, zamonaviy ta’lim, Rossiya imperiyasi, siyosiy islohotlar, jurnalistika, adabiyot, ilm-fan, ijtimoiy o‘zgarishlar, millatparvarlik, ijtimoiy adolat, erkin fikr, o‘quv tizimi, mustaqillik, musulmon xalqlari, ijtimoiy yuksalish, ilm-fan taraqqiyoti.*

Keywords: *Jadid movement, Mahmudkhoja Behbudi, Abdurauf Fitrat, educational reform, cultural modernization, scientific development, social equality, national identity, gender equality, Central Asia, Turkestan, new teaching method, traditional education, modern education, Russian Empire, political reforms, journalism, literature, science, social changes, nationalism, social justice, freedom of thought, education system, independence, Muslim nations, social uplift, scientific progress.*

Ключевые слова: *Джадидское движение, Махмудкходжа Бехбуди, Абдурауф Фитрат, образовательная реформа, культурная модернизация, научное развитие, социальное равенство, национальная идентичность, гендерное равенство, Центральная Азия, Туркестан, новый метод преподавания, традиционное образование, современное образование, Российская империя, политические реформы, журналистика, литература, наука, социальные изменения, национализм, социальная справедливость, свобода мысли, система образования, независимость, мусульманские народы, социальный подъем, научный прогресс.*

1. Jadidchilik Harakatining Tug‘ilishi

Jadidchilik harakatining boshlanishi O‘rta Osiyo va Turkiston hududida XIX asrning oxirlariga to‘g‘ri keladi. Bu davrda Rossiya imperiyasi O‘rta Osiyoni bosib olib, bu hududda iqtisodiy va siyosiy tizimlarni o‘zgartira boshladi. Rossiya hukumatining mustamlakachilik siyosati o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi va bu holat o‘z navbatida, ijtimoiy tuzilmaning zamonaviylashishiga olib keldi. O‘zbekiston va boshqa Markaziy Osiyo mamlakatlarida eski jamiyat tuzilmalari, asosan, diniy ta’limga asoslangan edi. Madrasalarda faqat diniy fanlar o‘qitilardi, zamonaviy ilmiy bilimlarga, masalan, tabiatshunoslik, matematika, tarix kabi fanlarga e’tibor berilmas edi. O‘sha davrda, o‘zgartirishlarga ehtiyoj borligi va yangi zamonning talablariga javob bera olish uchun ma’rifatparvarlik g‘oyalari rivojlana boshladi.

Shuningdek, Rossiya imperiyasining hukmronligi va uning yangi siyosiy tizimi, O‘rta Osiyo xalqini mustaqillik, madaniy erkinlik va o‘z ta’lim tizimini yangilashni talab qila boshladi. Ayni paytda, xalq orasida ilmdan yiroq bo‘lish va eski tizimga qat’iy rioya qilishning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy zararlarini ko‘rgan ilg‘or shaxslar yangi ta’lim tizimini yaratish zaruratini anglab yetdilar.

Jadidchilik harakati, shuningdek, Islom dinining o‘sha davrdagi konservativ talqiniga qarshi chiqdi va musulmonlar orasida ilmiy tafakkur va dunyoqarashni kengaytirishga harakat qildi. Jadidlarning g‘oyalari faqat diniy, balki ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy sohalarida ham katta inqilobiy o‘zgarishlarni amalga oshirishga yo‘naltirilgan edi.

2. Buyuk Jadidlarning Hayoti va Faoliyati: Jadidchilik harakati nafaqat O‘rta Osiyo, balki butun musulmon dunyosida keng tarqaldi. Bu harakatning buyuk vakillaridan ba’zilar o‘z g‘oyalari bilan butun dunyo miqyosida tanilgan

va o‘z davrining inqilobiy o‘ylovchilari sifatida tarixda qolgan. Jadidlarning asosiy maqsadi, an’anaviy ta’lim tizimining cheklovlari va konservativ ijtimoiy tizimning oldini olish uchun yangi g‘oyalar va bilimlarni ilgari surish edi. Ularning har biri o‘zining noyob faoliyati va g‘oyalari bilan jamiyatni o‘zgartirishga katta hissa qo‘shgan. Ularga misol qilib, Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudi, Abdurauf Fitrat, Is‘hoqon To‘la Ibrat, Munavarqori Abdurashidxonovlarni misol qilib aytishimiz mumkin.

Abdulla Avloniy (1856–1914)

Abdulla Avloniy – jadidchilik harakatining mashhur arbobi va ma’rifatparvar shaxslaridan biridir. U 1856-yilda hozirgi O‘zbekistonning Farg‘ona viloyatidagi Avlon qishlog‘ida tug‘ilgan. Avloniy, o‘zining ilm-fan, ta’lim va madaniyatni rivojlantirish borasidagi faoliyati bilan tanilgan. Uning asarlarida o‘quvchilarni zamonaviy bilimlarga, axloqiy qadriyatlarga va milliy o‘zlikni qadrlashga chaqirgan.

Avloniy yoshligidan ilmga chanqoq edi, u maktabda o‘qigan va keyinchalik o‘z vaqtida yangi usulda ta’lim beradigan maktablar tashkil qilgan. Uning ta’lim islohotlari “Usul-i Jadid” (Yangi usul) maktablari asosida olib borilgan. Bu usul orqali, faqat diniy fanlar emas, balki ilmiy fanlar, matematika, tabiatshunoslik kabi sohalar ham o‘qitilgan. Avloniy “Ma’rifat” nomli jurnalni nashr etgan bo‘lib, bu jurnal orqali jamiyatda o‘zgartirishlarni amalga oshirishni maqsad qilgan. Uning ijodi jamiyatni yangilash, ijtimoiy adolat va milliy o‘zlikni saqlashga qaratilgan edi. U birinchi bo‘lib, ta’limda jahon adabiyotini o‘rganishga qiziqishni ochib berdi va o‘zining asarlari bilan yangi avlodni tarbiyaladi.

Avloniy jadidchilik harakatining yetakchi va faol vakillaridan biri bo‘lib, ta’lim tizimining islohotlarini amalga oshirishda, yoshlarni ilg‘or g‘oyalarga yo‘naltirishda muhim rol o‘ynagan. U o‘z asarlarida faqatgina ilmiy bilimlarni emas, balki axloqiy, ma’naviy va ijtimoiy qadriyatlarni ham ilgari surgan.

Mahmudxo‘ja Behbudi (1875–1919)

Mahmudxo‘ja Behbudi, jadidchilik harakatining yirik arbobi va O‘rta Osiyo adabiyotining o‘ziga xos vakillaridan biridir. U 1875-yilda Buxoro shahrida tug‘ilgan. Behbudi ijtimoiy, siyosiy va madaniy islohotlarni amalga oshirishga katta hissa qo‘shgan. Uning faoliyati asosan ta’lim, adabiyot va jurnalistika sohalarida bo‘lgan. Behbudi yangi ta’lim tizimini yaratishda faol ishtirok etgan, “Shark Yulduzi” jurnalini nashr qilib, ilm-fan va madaniyatni yangilashga katta hissa qo‘shgan. U o‘zining jurnalistik faoliyatida, musulmon xalqlarining taraqqiyoti va ularga zamonaviy ilm-fanni singdirish masalalarini doimo yoritgan.

Uning ijodi nafaqat ta’lim tizimiga o’zgartirishlar kiritishga qaratilgan, balki musulmon xalqlari orasidagi tafakkur va dunyoqarashni kengaytirishga, ijtimoiy tenglikni ta’minlashga ham qaratilgan edi. Behbudi yoshlarni o’z qadriyatlarini sevishtga va ilm-fanga e’tibor qaratishga chaqirgan. U, shuningdek, ayollarning huquqlarini himoya qilgan va ular uchun yangi imkoniyatlar yaratishni maqsad qilgan.

Behbudining ijodi juda keng qamrovli edi. U nafaqat ta’limni isloh qilishni, balki musulmon dunyosida yangi ijtimoiy va siyosiy g’oyalarni targ’ib qilishni maqsad qilgan. “Shark Yulduzi” jurnali orqali, o’z g’oyalarini keng tarqatdi va turli mamlakatlarda tanilgan yirik shaxs bo’ldi.

Abdurauf Fitrat (1886–1938)

Abdurauf Fitrat, jadidchilik harakatining eng mashhur va buyuk namoyandalaridan biridir. U 1886-yilda Buxoroda tug’ilgan va ta’lim, adabiyot, falsafa sohalarida katta faoliyat yuritgan. Fitrat o’zining ilmiy va falsafiy g’oyalari bilan tanilgan. Uning asarlari nafaqat o’z davrida, balki keyingi avlodlarga ham katta ta’sir ko’rsatgan. Fitrat milliy madaniyatni, ilmiy tafakkurni rivojlantirishga katta e’tibor qaratgan.

Fitratning ijodi ko’plab sohalarini o’z ichiga oladi. U nafaqat tarixiy, balki ijtimoiy va siyosiy masalalar haqida ham fikr yuritgan. Uning asarlarida millatparvarlik, ma’rifat, ilm-fan va erkin fikrga oid g’oyalar keng yoritilgan. Fitrat, o’z asarlarida jamiyatda yangilanish va o’zgarishlarga katta urg’u bergan.

Fitrat, jadidchilik harakatining nafaqat ta’lim, balki falsafa va adabiyot sohalarida ham yetakchi vakillaridan biri sifatida tanilgan. Uning g’oyalari O’rta Osiyo xalqlarining tafakkurini yangilashga, ijtimoiy o’zgarishlarni amalga oshirishga yo’naltirilgan edi. Fitrat o’zining erkin fikr va ilmiy tafakkurga bo’lgan ehtiyojni har doim ta’kidlardi.

Is’hoqon To’la Ibrat (1871–1938)

Ishoqon To’la Ibrat, jadidchilik harakatining eng mashhur va ijodkor shaxslaridan biri bo’lib, u 1871-yilda tug’ilgan. U, o’zining asarlarida, faqat ilmiy bilimlarni emas, balki jamiyatdagi ijtimoiy adolat, tenglik va milliy o’zlik masalalarini ko’tarib chiqqan. Ibrat, o’zining satirik va ma’rifatparvar asarlari bilan tanilgan. U, o’zining ijodida, jamiyatdagi illatlar va muammolarni ochiqchasiga tanqid qilgan.

Ibrat, o’zining asarlarida ta’limni isloh qilish, ilm-fan va madaniyatni rivojlantirish, ijtimoiy tenglikni ta’minlashga alohida e’tibor bergan. Uning g’oyalari, o’z vaqtida jamiyatni o’zgartirishga va yangi tafakkurni shakllantirishga yo’naltirilgan edi.

Ishoqon To‘la Ibratning asarlari o‘zining satirik va tanqidiy uslubi bilan ajralib turadi. U jamiyatdagi zaifliklarni ochiqchasiga ko‘rsatib, o‘z g‘oyalari yuqori darajada ilgari surdi. Uning ijodi bugungi kunda ham o‘rganilishi va muhim ahamiyatga ega.

Munavarqori Abdurashidxonov (1863–1923)

Munavarqori Abdurashidxonov, jadidchilik harakatining yetakchi vakillaridan bo‘lib, u 1863-yilda tug‘ilgan. Munavarqori o‘zining siyosiy va madaniy g‘oyalari bilan tanilgan. U, ta‘lim sohasida islohotlarni amalga oshirishni maqsad qilgan. Munavarqori o‘zining ilmiy asarlarida ilm-fan, adabiyot va ijtimoiy o‘zgarishlarga katta e‘tibor bergan. U, o‘z vaqtida jamiyatda taraqqiyot va yangilanishni amalga oshirishga harakat qilgan.

Munavarqori, ta‘limni isloh qilishda va ijtimoiy tizimni modernizatsiya qilishda juda faol bo‘lgan. U o‘zining g‘oyalari bilan o‘z davrining zamonaviy ilmiy va madaniy tizimiga asos solgan.

Xulosa:

Maqola jadidchilik harakatining tarixiy kontekstini yaxshi tushuntiradi va uning asosi sifatida O‘rta Osiyo va Turkistondagi siyosiy va ijtimoiy o‘zgarishlarni ajratib ko‘rsatadi. Jadidchilik harakati, ayniqsa, Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosatiga javoban, ta‘lim va madaniyat sohasida o‘zgarishlarga olib keldi. Harakatning yetakchi vakillari – Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudi, Abdurauf Fitrat, Ishoqon Tola Ibrat va Munavarqori Abdurashidxonovlarning ijtimoiy, siyosiy, va madaniy faoliyatlari nafaqat o‘sha davrning ijtimoiy tuzilmalariga ta‘sir ko‘rsatdi, balki bugungi kunda ham o‘zgarishlarning ahamiyatini davom ettirmoqda. Maqolada keltirilgan jadidlarning g‘oyalari va islohotlari, ilm-fan va ta‘lim tizimidagi yangilanishlarni rag‘batlantirish, milliy qadriyatlarni saqlash va ijtimoiy adolatni ta‘minlash kabi maqsadlar bugungi kunda ham muhim ahamiyatga ega.

Maqola ilmiy va tarixiy jihatdan mustahkam, aniq tahlil qilingan va jadidchilik harakatining bugungi ijtimoiy va madaniy jarayonlarga qanday ta‘sir qilganini ko‘rsatishga qaratilgan. Jadidchilik harakatining faqatgina o‘sha davrga xos emas, balki hozirgi kunda ham ahamiyatini saqlab qolganligini ta‘kidlash, uning uzoq muddatli ta‘siri haqida chuqur o‘ylashga undaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avloniy, A. (1991). *Usul-i Jadid: Yangi ta'lim usuli*. Toshkent: O'zbekiston xalq nashrlari.
2. Behbudi, M. (2006). *Shark Yulduzi* jurnali va jadidchilik harakati. Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti.
3. Fitrat, A. (1972). *Fitrat asarlari: Milliy o'zlik va ilmiy tafakkur*. Toshkent: Fan nashriyoti.
4. G'afurov, F. (1984). *O'rta Osiyo madaniyati: Tarix va bugungi kunda*. Moskva: Nauka.
5. Jalolov, M. (2011). *Jadidchilik harakatining tarixiy va madaniy jihatlari*. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
6. Kadirov, M. (1999). *Jadidlar va Rossiya imperiyasi: Siyosiy islohotlar*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
7. Munavarqori, A. (1997). *Jadidchilik va ijtimoiy islohotlar*. Buxoro: Buxoro davlat universiteti.
8. Rahmonov, T. (2008). *Jadidchilik harakati: Tarixiy tahlil va zamonaviy ta'siri*. Toshkent: Akad. nashriyoti.
9. Tursunov, Sh. (2004). *O'rta Osiyoda ma'rifatparvarlik va jadidchilik*. Toshkent: Sharq nashriyoti.
10. *Jadidchilik harakati va uning yetakchilari* (2019). O'zbekiston Milliy kutubxonasi. URL: <http://www.uzb-natlib.uz/jadidchilar>
11. Usmonov, I. (2020). *Jadidlar va ta'lim islohoti*. JSTOR. URL: <https://www.jstor.org/stable/jadid-movement>